

УДК 332.122:338.43(477.87)+631.1.016
DOI: 10.15587/2312-8372.2015.44705

Ерфан В. Й.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

В умовах трансформаційних змін у процесі аграрного розвитку виникає необхідність поглибленого дослідження особливостей і передумов з метою забезпечення його сталого зростання. У статті проаналізовано тенденції змін функціонування сфери аграрного виробництва за період 1995–2013 р.р. Окреслено роль господарств населення у формуванні продовольчого забезпечення населення регіону. Обґрунтовано доцільність актуалізації розширеного відтворення аграрного сектору регіону на перспективу.

Ключові слова: розвиток аграрного сектору, особливості і передумови розвитку, аграрне виробництво, продовольче забезпечення.

1. Вступ

Трансформації змін у сфері ринкових відносин як у Закарпатській області, так і в цілому по Україні, супроводжувалися послабленням функціонування сільсько-господарських підприємств і зосередженням аграрного виробництва у господарствах приватного сектора. Така тенденція обумовлюється тим, що населення сільської місцевості в умовах виживання прагнуло забезпечити себе необхідними продуктами харчування. Водночас зросла кількість зайнятих у приватному секторі.

Актуалізація розширеного відтворення аграрного сектору регіону обумовлюється вирішенням низки проблемних питань щодо його ефективного функціонування.

Тому новаційні зміни у сфері аграрного розвитку потребують уваги з боку науковців і практиків. Інтерес економічної науки до реформ зумовлюється важливістю сільського господарства та його продукції для суспільства і зосередженням у ньому великого економічного потенціалу з метою забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки [1].

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Проблеми відтворення розвитку аграрного виробництва в умовах ринкового господарювання, зокрема й на регіональному рівні досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як: М. Лендел, В. Мацибора, А. Чалий [2], В. Мікловда, М. Газуда [1], В. Геєць [3] та інші. Зокрема, ними було досліджено особливості і передумови розвитку аграрного сектора, запропоновано науково-практичні підходи до формування сприятливого середовища з метою ефективного функціонування суб'єктів господарювання у сфері агропромислового виробництва.

Серед зарубіжних учених окремі елементи забезпечення управлінського процесу сталого ведення сільського господарства, а також виробництва органічної, екологічно чистої сільськогосподарської продукції досліджували Д. Пиментель, У. Томас, В. Батлер, Дж. Дуглас [4], П. Джон [5], Х. Вільер [6] та інші.

Розвиток аграрної сфери є важливою складовою регіональної економіки і має вагомий вплив на продовольче забезпечення населення країни та її регіонів. На результативність функціонування суб'єктів аграрного господарювання мають вагомий вплив ряд особливостей і передумов, що безпосередньо пов'язані з земле-, водозабезпеченням, наявністю посівних площ для вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції. При цьому особливої уваги потребують вирішення проблемних питань аграрного виробництва з боку державних і владних структур, де важливою компонентою є поєднання їх інтересів з виробниками аграрної продукції. Пошук перспективних напрямів забезпечення успішного розвитку аграрного сектора обумовлює подальші дослідження в цьому напрямі.

3. Об'єкт, ціль та задачі дослідження

Об'єкт дослідження — аграрний сектор регіону.

Проведені дослідження ставили за мету виявити окремі особливості і тенденції розвитку аграрної сфери на регіональному рівні. Визначити фактори впливу на забезпечення успішного функціонування аграрного сектора. Окреслити пріоритетні напрями розвитку аграрного виробництва на перспективу.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися наступні завдання:

- виокремити специфічні особливості розвитку аграрної сфери на рівні регіону;
- дослідити тенденції змін у процесі розвитку аграрного виробництва у Закарпатській області;
- окреслити перспективні напрями функціонування аграрного сектору регіону.

4. Результати дослідження розвитку аграрного сектора в Україні і в Закарпатській області

Розвиток аграрної сфери обумовлюється значною часткою секції А — сільське господарство, мисливство, лісове господарство у всьому обсязі валової доданої вартості (ВДВ) Закарпатської області. Однак за період 1995–2012 р.р. відбувалися певні зміни, а саме: у 1995 р. ця частка становила 22,4 %, в подальшому зростала до 2001 р. (31,3 %) [7], а надалі відмічена спадна тенденція: у 2005 р. — 17,5 %, 2010 р. — 13,4 %. У 2012 р. відмічається поступове зростання цієї частки (14,2 %) [8].

За період еволюційного розвитку і структурного реформування аграрного сектора в Україні і в Закарпатській області склалася бімодельна структура сільського господарства. Сучасні тенденції стосуються двох паралельних етапів (моделей) аграрного розвитку. Передусім це — крупне (середнє) товарне виробництво (індустріальна модель) на базі підприємств різних організаційно-правових форм і дрібнотоварне виробництво в малих фермерських та господарствах населення, що відноситься до традиційної моделі. Перша модель підтримується державою, друга розвивається переважно за рахунок ініціативи низу. Важливим елементом індустріальної моделі в Україні стали агрофірми, що належать переважно структурам агробізнесу і обробляють десятки тисяч гектарів сільськогосподарських угідь [3].

Дослідження свідчить, що у Закарпатті товаровиробниками окремих видів аграрної продукції є середні державні підприємства, що в основному спеціалізуються на вирощуванні і переробці плодоягідної та виноградної продукції (об'єднання «Закарпатадвинпром»).

В процесі трансформації економіки регіону провідною формою стала приватна власність, передусім особистих селянських господарств, які відіграють вагомий роль у продовольчому забезпеченні населення регіону, в тому числі й власних домогосподарств. Їх пріоритетний розвиток прослідковується і за показником виробництва валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь (рис. 1).

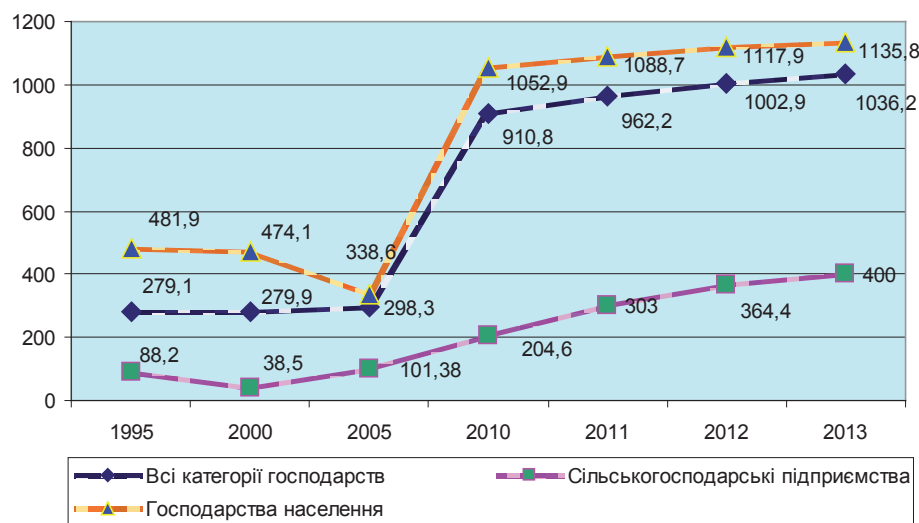

Рис. 1. Виробництво валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у Закарпатській області*
Примітка: * — узагальнено за джерелами [9, 10]

Результативність діяльності приватних товаровиробників базується передусім на власних підходах щодо аграрного господарювання. Вони самостійно виокремлюють структуру посівів сільськогосподарських культур відповідно до особливостей земельних ресурсів, які є у їх власності на основі врахування погодних і кліматичних регіональних особливостей. Всі ці заходи щодо аграрної реформи саме і були спрямовані на активізацію приватної ініціативи, покликаної подолати раніше існуючу кризу в аграрному виробництві з метою можливостей продовольчого забезпечення населення регіону і підвищення рівня його зайнятості.

Сучасний стан розвитку аграрного сектора економіки Закарпаття характеризується традиційною, а в минулому — індустріальною моделлю, про що свідчать окремі показники. Так, площа сільськогосподарських угідь господарств населення в Україні збільшилась з 6,4 % у 1990 р. до 46,5 % у 2013 р., а в досліджуваному регіоні господарства населення зайняли провідну роль у сфері володіння та користування сільськогосподарськими угіддями, оскільки на їх частку в 2013 р. припадало майже 77,0 % всієї площі сільгоспугідь [8, 11]. Якщо в Україні близько 60 % всіх сільгоспугідь припадає на сільськогосподарські підприємства, то в Закарпатській області тільки 9,5 %. Отже, основними товаровиробниками багатьох видів рослинницької продукції в Україні є сільгосп-підприємства, а в Закарпатській області — господарства населення. Аналогічна тенденція характерна для всіх регіонів Українських Карпат, оскільки у 2013 р. частка землі у володінні та користуванні господарств населення Івано-Франківської та Львівської областей становила більше 76 %, а в Чернівецькій області — 78,1 %, в тому числі площа ріллі у Закарпатській області становила у 2009 р. — 81,7 %, Івано-Франківській — 71,0 %, Львівській — 71,6 % та Чернівецькій — 72,1 %. Аналогічна ситуація і щодо посівних площ [12].

Виявлено, що зменшення посівних площ як в Україні, так і Закарпатській області, і передусім більш ніж чотирихкратне зменшення площ кормових культур в Україні та майже двохкратне в Закарпатській області, а також ліквідація тваринницьких комплексів у сільгосп-підприємствах України призвели до різкого зниження основних видів поголів'я тваринництва і негативно позначились на продовольчій безпеці у виробництві та переробці такої продукції.

Аналіз виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в регіоні має характерні періодичні особливості. Так, за період 1991–1995 р.р. — характерною є продовольча криза за всіма видами сільськогосподарської продукції, виняток становили плоди та ягоди. Продовжувалася криза у виробництві зернових, овочів, плодів та ягід, м'яса (в забійній вазі) в межах 1996–2000 р.р., а для інших видів продукції намітилась тенденція до виходу з неї. Період 2001–2005 р.р. — кризові явища охоплювали тільки два із семи основних видів продукції: плоди та ягоди, м'ясо. За останнє десятиріччя відмічається незначна позитивна тенденція щодо виробництва продукції сільського господарства [8]. Однак, як свідчать дослідження недоцільним є нарощування виробництва зерна і картоплі, оскільки регіон обмежений в орних землях та посівних площах під ці культури, регіональний ринок достатньо наповнений цими видами продукції, тому доцільно залишити їх виробництво на досягнутому рівні. Відмітимо, що Україна в цілому виробляє понаднормативну потребу, і має конкурентні переваги

й значний експортний потенціал на світовому ринку зернових культур. За рахунок потенціальних можливостей окремих регіонів у виробництві зернобобових задовольняються потреби тих регіонів, де незначні посівні площі щодо виробництва такої продукції. Закарпатська область забезпечує свої потреби в зернобобових культурах за рахунок Вінницької області, а відповідно і свої продовольчі можливості у споживанні хлібобулочних виробів.

Значні резерви регіон має щодо нарощування виробництва м'яса та м'ясних продуктів, а також молока, оскільки природно-ресурсна база пасовищ і сіножатей достатня для подвоєння поголів'я великої рогатої худоби та овець. При цьому, вагомими є резерви щодо забезпечення продовольством населення регіону земель лісового фонду, на території яких також розміщені значні площі пасовищ та сіножатей. Крім того, поповнити баланс у продовольчій продукції можливо і за рахунок лісових грибних і ягідних ресурсів.

Для забезпечення ефективного функціонування аграрного виробництва регіону вагомим фактором впливу є освоєння і раціональне використання гідроресурсного потенціалу, що дозволить вирішити важливі проблеми економічної та продовольчої безпеки регіону: протипаводкового захисту та комплексного використання водних ресурсів для рекреації, розвитку рибного господарства, водозабезпечення населених пунктів і виробничих потреб промисловості й аграрного сектора, приведення до природоохоронних вимог господарської діяльності у басейнах річок та інше. Науковці відносять питну воду до глобального продовольчого ресурсу, оскільки головним споживачем цих ресурсів є сільське господарство, на яке припадає до 70 % загальних обсягів спожитої води [13]. Слід також зазначити, що якщо промисловість повертає у світовий водний басейн 95 % спожитої води, людина — до 90 %, то сільське господарство лише 50 %, оскільки значна її частка дренажується ґрунтом або випаровується у повітря [14].

Доцільно відмітити, що у Закарпатті є всі сприятливі умови для виробництва екологічно чистої продукції згідно затверджених правил (стандартів), які передбачають мінімізацію використання пестицидів, синтетичних мінеральних добрив, регуляторів зростання, штучних харчових добавок, а також забороняють використання генетично модифікованих організмів (ГМО) [4, 15]. Серед країн з найбільшою кількістю виробників екологічно чистої продукції — Індія (340 тис. фермерів), Уганда (180 тис.) та Мексика (130 тис.). Більше третини органічних виробників світу знаходиться в Африці. Всього у світі було зареєстровано 1,4 млн. чоловік зайнятих у органічному виробництві [6].

Врахування передумов і специфічних особливостей розвитку аграрного виробництва сприятиме формуванню моделі сталого ведення сільського господарства. В науковій літературі така модель отримала назву «біодинамічна» та була запропонована австрійським філософом Р. Штейнером в 20-х роках ХХ ст. Саме він розглядав родючість ґрунту, ріст рослин і догляд тварин як екологічно взаємопов'язані завдання, як єдиний саморегулюючий біоценоз [5]. Відмічену модель забезпечення сталого розвитку аграрної сфери доцільно підсилити регуляторним підходом і підтримкою з боку держави, владних структур і органів громадського самоврядування.

Регіональний розвиток аграрного сектора на перспективу повинен базуватися на економічному зростанні шляхом ефективного функціонування аграрного бізнесу

та підприємництва; підвищенні конкурентоспроможності продовольчої продукції як на внутрішньому, так зовнішніх агропродовольчих ринках на основі залучення інвестицій та їх інноваційного спрямування; забезпеченні сталого розвитку сільських територій, в тому числі й на основі припливу працездатних верств населення та відтворення людського капіталу, раціонального землекористування та охорони довкілля з метою забезпечення розширеного відтворення вирощування продовольчої продукції.

5. Обговорення результатів дослідження розвитку аграрного сектора в Україні і в Закарпатській області

У процесі дослідження обґрунтовано тенденційні зміни розвитку аграрного сектору Закарпатської області за 18-річний період (1995–2013 р.р.). Вагому частку за виробництві аграрної продукції регіону займають господарства населення. Виявлено окремі особливості та передумови забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва. Обґрунтовано можливість задіяння значних резервів для розширеного відтворення аграрного сектору, зокрема використання пасовищ і сіножатей, що розміщені у передгірній і гірській зонах регіону.

Аналіз тенденційних змін функціонування аграрного виробництва у Закарпатській області сприятиме окресленню перспектив його розвитку у процесі формування стратегії сталого розвитку агропромислового комплексу регіону на наступні періоди.

Перспективи подальших наукових розвідок потребують дослідження процесів забезпечення розширеного відтворення аграрної сфери регіону за природно-економічними зонами, зокрема низинною, передгірною і гірською.

6. Висновки

У результаті проведених досліджень:

1. Виявлено окремі особливості розвитку аграрної сфери Закарпатської області, що пов'язано передусім з негативним впливом кризових явищ в економічній системі регіону. Здійснений аналіз функціонування сфери аграрного виробництва за період 1995–2013 р.р. дав змогу виявити тенденційні зміни у виробництві аграрної продукції за її видами.

2. Акцентовано увагу на можливість відродження галузі тваринництва, оскільки є наявний природно-ресурсний потенціал полонинських угідь: сіножатей і пасовищ. Особливу увагу слід звернути на виробництво екологічно чистої продукції, оскільки у Закарпатті є всі сприятливі умови для цього.

3. Окреслено перспективні напрями розвитку аграрної сфери з врахуванням регіональних особливостей, поєднанням інтересів держави, владних структур, органів місцевого самоврядування і сільської громади з метою формування сприятливого середовища для забезпечення сталого розвитку аграрної сфери.

Література

1. Мікловда, В. П. Агропромислове виробництво регіону в умовах ринкових трансформацій [Текст] / В. П. Мікловда, М. В. Газуда. — Ужгород: Ліра, 2008. — 224 с.
2. Збарський, В. К. Економіка аграрного сектору [Текст]: навч. посіб. / В. К. Збарський, М. А. Лендел, В. І. Мацибора, А. А. Чалий; за ред. М. А. Лендела. — К.: НУБіП України, 2009. — 410 с.

3. Гейць, В. М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] / за ред. В. М. Гейця. — К.: Ін-т екон. прогнозів; Фенікс, 2003. — 1008 с.
4. Pimentel, D. Low-input sustainable agriculture using ecological management practices [Text] / D. Pimentel, T. W. Culliney, I. W. Buttler, D. J. Reinemann, K. B. Beckman // Agriculture, Ecosystems & Environment. — 1989. — Vol. 27, № 1–4. — P. 3–24. doi:10.1016/0167-8809(89)90068-6
5. Paull, J. Biodynamic agriculture: The Journey from Koberwitz to the World, 1924–1938 [Text] / J. Paull // Journal of Organic Systems. — 2011. — № 6(1). — P. 27–41.
6. Willer, H. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2009 [Electronic resource]: FiBL-IFOAM Report / Eds.: Helga Willer, Kilcher Lukas. — IFOAM, Bonn; FiBL, Frick; ITC, Geneva, 2009. — Available at: \www/URL: http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2009/world-of-organic-agriculture-2009-small-2009-02-15.pdf. — 17 February 2009.
7. Онофрій, В. І. Сільське господарство Закарпаття у 2006–2010 роках [Текст] / за ред. В. І. Онофрія; Головне управління статистики у Закарпатській області. — Ужгород, 2011. — 55 с.
8. Гриник, Г. Д. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік [Текст] / за ред. Г. Д. Гриник; Головне управління статистики у Закарпатській області. — Ужгород, 2014. — 511 с.
9. Гриник, Г. Д. Сільське господарство Закарпаття за 1990–2005 роки [Текст]: статист. зб. / за ред. Г. Д. Гриник; Головне управління статистики у Закарпатській області. — Ужгород, 2006. — 62 с.
10. Валова продукція сільського господарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (УО) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: \www/URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/varval.asp?ma=14A0101_02&ti=14C00101_02.%20C2%E0%EB%EE%E2%E0%20%E F % F 0 % E E % E 4 % F 3 % E A % F 6 % B 3 % F F % 2 0 % F 1 % B 3 % E B % F C % F 1 % F C % E A % E E % E 3 % E E % 2 0 % E 3 % E E % F 1 % E F % E E % E 4 % E 0 % F 0 % F 1 % F 2 % E 2 % E 0 % 2 0 % F 3 % 2 0 % F 0 % E E % E 7 % F 0 % E 0 % F 5 % F 3 % E D % E A % F 3 % 2 0 % E D % E
11. Власенко, Н. С. Сільське господарство України [Текст]: статистичний збірник за 2013 рік / за ред. Н. С. Власенко. — Київ, 2014. — 399 с.
12. Осауленко, О. Г. Статистичний щорічник України за 2013 рік [Текст] / за ред. О. Г. Осауленко; Державна служба статистики України. — К.: ТОВ «Август Трейд», 2014. — 534 с.
13. Allen, S. W. Conserving national resources: Principles and Practice in a Democracy [Text] / S. W. Allen. — New York, Toronto, London: The Grow-Hill Book Company, Inc., 1955. — 347 p.
14. FAO. The State of Food and Agriculture: Review and Outlook 1952 [Text]. — Rome: FAO, 1952. — 36 p.
15. About Organic Food [Electronic resource] / The Food Standards Agency. — Available at: \www/URL: http://www.food.gov.uk/

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА

В условиях трансформационных изменений в процессе аграрного развития возникает необходимость углубленного исследования особенностей и предпосылок с целью обеспечения его устойчивого роста. В статье проанализированы тенденции изменений функционирования сферы аграрного производства за период 1995–2013 г.г. Определены роль хозяйств населения в формировании продовольственного обеспечения населения региона. Обоснована целесообразность актуализации расширенного воспроизводства аграрного сектора региона на перспективу.

Ключевые слова: развитие аграрного сектора, особенности и предпосылки развития, аграрное производство, продовольственное обеспечение.

Ерфан Віталій Йосифович, кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів та економіки, Карпатський університет ім. Августина Волошина, Ужгород, Україна, e-mail: lesyagazuda@gmail.com.

Ерфан Віталій Йосифович, кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и экономики, Карпатский университет им. Августина Волошина, Ужгород, Украина.

Erfan Vitalii, Carpathian University named after Augustin Voloshin, Uzhgorod, Ukraine, e-mail: lesyagazuda@gmail.com